

Motivacija za učenje – proizvod ličnosti i sveukupnosti življenja

(Dr Nikola Bulajić, *Motivacija za učenje*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1990)

Vanr. prof. dr LJUBOMIR KASAGIĆ

U knjizi dr Nikole Bulajića „*Motivacija za učenje*” prezentirani su rezultati empirijskih istraživanja izuzetno složenog i značajnog problema motivacije pitomaca za profesionalno osposobljavanje. Pored usavršavanja objektivnih uslova, za vaspitno-obrazovnu uspješnost najveći izvor rezervi predstavlja razvijanje pozitivne motivacije.

Osnovni zadatak autora bio je da naučno utvrdi faktore koji utiču na razvijanje motivisanosti i interesovanja za profesionalno i borbeno osposobljavanje starješina KoV JNA.

Najznačajniji rezultati do kojih je autor došao svode se na konstataciju da motivacija za učenje zavisi od sklopa andragoško-didaktičkih, psiholoških i socijalno-ekonomskih činilaca. Od andragoško-didaktičkih činilaca najveći uticaj imaju uslovi života i rada, didaktički uslovi učenja, organizacija slobodnog vremena, odnosi u kolektivu, položaj pitomaca u obrazovno-vaspitnom procesu, metodičke sposobnosti nastavnika – starješina, nastavni oblici, metode i sredstva i vrednovanje postignuća u nastavi. Od psiholoških činilaca relevantne su sposobnosti, motivacija za vojni poziv i socijalna fleksibilnost, a kao značajni faktori pojavljuju se i socijalno-ekonomska obilježja (zaposlenost roditelja, kompletnost porodice, zanimanje roditelja).

Rezultati istraživanja ubjedljivo pokazuju da na motivaciju za učenje presudno ne utiču pojedinačni faktori, nego da istovremeno djeluje više činilaca čija optimalna kombinacija i interakcija daju najveću vjerovatnoću za visoku pozitivnu motivaciju.

Knjiga dr Nikole Bulajića „*Motivacija za učenje*” i pored nekih neizbježnih nedostataka, predstavlja dosad najobuhvatnije istraživanje o motivaciji koje je izvedeno u Armiji. Utemeljeno je na savremenim postavkama teorije motivacije, ličnosti i učenja. Knjiga predstavlja izuzetno značajan doprinos naučnoj teoriji motivacije i pouzdan putokaz nastavnicima za razvijanje motivacije u obrazovno-vaspitnom procesu.

Nakon izlaska knjige dr Desimira Pajevića *Motivacioni činioci izbora vojne profesije*, pojavila se istraživačka studija pukovnika dr Dragoljuba Damnjanovića, pod naslovom *Motivacija vojnika u obuci i vaspitanju*, a nedavno i vrijedno djelo pukovnika dr Nikole Bulajića, pod naslovom *Motivacija za*

učenje. Sve tri knjige odnose se na istu problematiku – motivaciju, a građa koju autori proučavaju pretežno je empirijskog karaktera. Poslije dužeg perioda siromaštva u vojnoj izdavačkoj djelatnosti iz oblasti vaspitno-obrazovne prakse, pojavljivanje tih djela pouzdan je pokazatelj da Armija ima značajan naučni potencijal koji treba svestranije podstaknuti na brže razvijanje naučne teorije i istraživačke prakse u oblasti vojnog vaspitanja i obrazovanja. Jedan od načina stimulisanja naučnih istraživanja jeste i omogućavanje javnog publikovanja istraživačkih radova.

Knjigu dr Nikole Bulajića – *Motivacija za učenje* – nedavno je izdao Vojnoizdavački i novinski centar, u Biblioteci „Savremena vojna misao i ONO“. Recezenti knjige su general-major prof. dr Đorđe Stanić, i profesor dr Desimir Pajević.

Motivacija za učenje oduvijek je bila aktuelan problem, pa se u svim vrstama škola i na svim nivoima postavljaju pitanja zašto učenik uči, a zašto ne uči; zašto su neki učenici, pitomci, i studenti istrajni i uporni, a drugi nevoljni i popustljivi; koji su to pokretači koji daju potrebnu energiju i usmjeravaju ponašanje ka društveno vrijednim ciljevima ili, možda, društveno nepoželjnim aktivnostima.

Skoro u svim ratovima postojao je problem motivisanosti vojnika za borbu. Iskustva pokazuju, na primjer, da se u drugom svjetskom i korejskom ratu tek svaki četvrti američki vojnik aktivno borio, a slično je bilo i u Vijetnamu. Sada se sve više u prvi plan postavlja problem „htjeti“. Dakle, kako, motivisati vojnika i starješinu da se borbeno osposobljavaju i da budu istrajni i efikasni u borbi.

Više nije sporno pitanje od čega zavisi vaspitno-obrazovna uspješnost – to su objektivni i materijalni pedagoško-didaktički uslovi i ličnost vaspitanika, a unutar ličnosti motivacija za učenje najveći je izvor rezervi za povećanje efikasnosti za profesionalno i borbeno osposobljavanje i usavršavanje. Međutim, u oblasti motivacije naučno-teorijska misao vidno zaostaje za praktičnim problemima, više nego u bilo kojem drugom području ljudske djelatnosti. Zbog složenosti i nedovoljne istraženosti fenomena motivacije i praktičnih potreba knjiga *Motivacija za učenje* dragocjen je doprinos ne samo vojnoj nego i šire, pedagoško-psihološkoj praksi.

Knjiga dr Nikole Bulajića nastala je kao rezultat obimnih i višegodišnjih istraživanja te problematike, i najvećim dijelom

sadržana je u doktorskoj disertaciji, odbranjenoj na Univerzitetu u Skoplju pred eminentnim stručnjacima iz pedagoško-psihološke problematike.

Knjiga *Motivacija za učenje* ima 239 stranica teksta, tabela i priloga, sastoji se od četiri dijela: Motivacija i učenje, Teorije motivacije, Istraživanje motivacije za učenje pitomaca VA KoV i Rezultati istraživanja.

U *prvom dijelu* knjige autor daje pregled shvatanja o ljudskoj prirodi i motivaciji, što je razumljivo, jer su na tim osnovama nastale mnogobrojne i različite teorije motivacije. Osim toga, različiti pristupi u shvatanju prirode čovjeka i motivacije ukazuje na složenost tog fenomena i opredjeljuju naučne metodološke okvire.

Taj dio knjige sadrži informacije o motivaciji i motivima, kao i o značaju motivacije za školsko učenje. Pri tome, autor se ne bavi proizvoljnim tumačenjima, nego koristi rezultate dosadašnjih naučnih istraživanja, i zaključuje da se „motivacija javlja kao ključni problem učenja i osnovni problem potpunijeg i svestranijeg formiranja ličnosti” (str. 20).

Kao iskusan naučni radnik, autor stavlja do znanja da postoje određene specifičnosti i teškoće u proučavanju motivacije i, sa naučnom kritičnošću i obazrivošću, čitaoca unaprijed priprema da ne očekuje da će autorovo istraživanje riješiti probleme motivacije. Teškoće u istraživanju motivacije proizašle su iz različitih teorijskih koncepata shvatanja motivacije (strukturalizam, biheviorizam), prema kojima motivacija nije ni tretirana kao egzistirajuće svojstvo ličnosti. Osim toga, postojalo je uvjerenje da je motivacija nepostojan proces, te da je nemoguće predvidjeti školski uspjeh na osnovu nepouzdanih prediktora, zatim da ne postoji mogućnost objektivnog mjerenja motivacije, niti je bilo razrađene metodologije za proučavanje pojava u razvoju, kao što je motivacija.

Na kraju navedenih specifičnosti vojne sredine, kao izvora motivacije za učenje, i teškoća vezanih za njeno ispitivanje, autor ispoljava optimistički stav i uvjerenje da je taj fenomen moguće naučno istraživati uz korišćenje savremene naučne metodologije i valjanih i pouzdanih instrumenata.

U *prvom dijelu* knjige autor iscrpno informiše čitaoca i o najznačajnijim istraživanjima iz oblasti motivacije za učenje, što pokazuje da on dobro poznaje tu problematiku. Na osnovu pregleda rezultata, izvodi opšti zaključak da je motivacija

najznačajniji faktor uspješnosti učenja... „i da na nju utiču brojni i različiti i veoma složeni *andragoško-didaktički, psihološki i socijalno-ekonomski faktori*”.

Međutim, i pored iscrpnog prikaza rezultata dosadašnjih istraživanja nedostaje veća kritička analiza, koja bi (trebalo) da posluži kao sigurniji oslonac za istraživanja koja autor namjerava da obavi. Jer, bez potpunijeg i određenijeg autorovog mišljenja o dosadašnjim istraživanjima čitalac je doveden u situaciju da većinu nalaza prihvati kao naučne, iako su neki od njih kontradiktorni.

U drugom dijelu knjige prikazane su osnovne postavke teorija motivacije, što je bilo nužno da bi autor mogao utemeljiti metodološke okvire vlastitog istraživanja. Osim toga, teorije motivacije su korisne i za čitaoce, jer će se uspješnije snalaziti u vaspitno-obrazovnom procesu i svoje zaključke neće donositi na osnovu subjektivnih i intuitivnih utisaka.

Teorije ostaju na nivou hipotetičkog sve dotle dok se empirijskim istraživanjima ne potvrde ili odbace osnovne postavke u njima, odnosno dok ne budu verifikovane. Autor je znalački obavio selekciju nekih teorija motivacije koje su u najužoj vezi sa problemima koje je empirijski istraživao. Prikazane su teorije potreba, kognitivne i razvojne teorije. Autor dobro uočava ograničenost analiziranih teorija, u pokušaju da cjelovito zahvate probleme motivacije, jer bi jedna naučna teorija trebalo ne samo da objašnjava i predviđa nego i da služi kao osnova za uspješno djelovanje na motivaciju za učenje. Stoga se autor u empirijskom proučavanju motivacije za učenje opredjeljuje istovremeno na sredinske činioce i unutrašnje, psihološke, jer su neke teorije jednostrano potencirale jednu, a druge, drugu grupu činilaca motivacije.

Treći dio knjige Motivacija za učenje obuhvata najvažniju i najinteresantniju problematiku – rezultate istraživanja motivacije za učenje pitomaca Vojne akademije kopnene vojske. Materija koja je izložena u tom dijelu knjige čini sintezu istraživanja dr Nikole Bulajića, za koja se može bez rezerve reći da su najobuhvatnije istraživanje o motivaciji za učenje koje je dosad izvedeno u Armiji. Utemeljeno je na savremenim postavkama teorija motivacije, ličnosti i učenja. Korišćena je savremena naučna metodologija u svim fazama istraživanja i valjani i pouzdani instrumenti. S obzirom na interdisciplinarni pristup, to djelo ima visoku naučnu i stručnu vrijednost.

Na osnovu rezultata dosadašnjih istraživanja i generacijskih iskustava, nije sporan značaj motivacije za učenje. Međutim, različito shvatanje o tome koji su motivi najznačajniji za učenje i koji činioci utiču na njihovu strukturu otvaraju problem koji zaslužuje naučno istraživanje. Služeći se tim saznanjem, autor je predmet svog istraživanja definisao kao *utvrđivanje andragoško-didaktičkih, psiholoških i socijalno-ekonomskih činilaca koji determinišu strukturu i nivo motivacije za učenje*.

Opšta pretpostavka autora u rješavanju postavljenog problema bila je da poseban položaj andragoško-didaktičkih i psiholoških činilaca najviše doprinosi motivaciji za učenje, odnosno da se motivacija ne može objasniti pojedinačnim činiocima, niti bi se moglo postavljati pitanje koji činilac u tome više ili manje učestvuje.

Najznačajniji rezultati do kojih je autor došao svode se na sljedeće:

(1) Na mlađem uzrastu motivaciju za učenje determinišu osam činilaca: didaktičko-metodička oblikovanost nastavnog procesa, organizacija života i rada, učenje kao mogućnost afirmacije ličnosti, želja za postignućem u nastavi, opterećenost pitomaca različitim obavezama, osjećanje lične odgovornosti u odnosu na očekivanje sredine, kriterijum vrednovanja nastavnog procesa i stimulativne mjere.

Upoređujući strukturu činioca motivacije za mlađi i stariji uzrast, autor zaključuje da postoje određena slaganja, ali i značajne razlike. Naime, kod starijih pitomaca, pojavljuju se neki činioci (socijalna klima u kolektivu, poželjni uslovi za učenje, lična odgovornost za uspjeh), ali se i gube neki od činilaca iz mlađeg uzrasta (didaktičko-metodička oblikovanost nastavnog procesa, kriterijum vrednovanja), što za organizatore i realizatore nastavnog procesa treba da bude putokaz za različit pristup u vaspitno-obrazovnom procesu ako se želi obezbjeđiti motivaciona snaga tih činilaca.

Autoru se može zamjeriti na izvjesnoj nedosljednosti u interpretiranju povezanosti izolovanih činilaca motivacije, jer neke korelacije objašnjava, dok kod drugih izostaje komentar, a kod trećih korelaciju prikazuje kao uzročno-posljedični odnos (str. 14). Na primjer, on smatra da je najveća povezanost između želje za saznavanjem i stimulativnih mjera. Prije bi se povezanost činilaca mogla tumačiti tako da oni zahvataju

značajan dio zajedničkih manifestnih varijabli motivacije, ili da su određeni nekim zajedničkim trećim činiocem. Stoga se može postaviti opravdano pitanje o tome da li uopšte postoji želja za saznavanjem, ili se radi o prioritetnim stimulativnim mjerama.

(2) Od mnoštva činilaca za koje je autor pretpostavio da mogu uticati na motivaciju za učenje istraživanje je pokazalo da su značajne tri grupe: andragoško-didaktički, psihološki i socijalno-ekonomski činioci.

Kod andragoško-didaktičkih činilaca najveći uticaj na motivaciju za učenje imaju: uslovi života i rada, didaktički uslovi učenja, organizacija slobodnog vremena, odnosi u kolektivu, položaj pitomca u obrazovno-vaspitnom procesu, uloga nastavnika–starješina, nastavni oblici, metode i sredstva, i vrednovanje postignuća u nastavi.

Kao relevantni psihološki činioci za motivaciju za učenje istraživanjem su utvrđena sljedeća obilježja: zadovoljstvo i motivacija za vojni poziv, sposobnost i socijalna fleksibilnost. Od socijalno-ekonomskih obilježja značajni su zaposlenost roditelja, kompletnost porodice, ekonomsko stanje, zanimanje roditelja i demografsko porijeklo.

Kada se radi o andragoško-didaktičkim činiocima motivacije, u koje pored ostalog, spadaju nastavnici, nastavni oblici, metode i sredstva, autor je ostao na prilično uopštenom nivou konstatujući: „... da se na motivaciju učenja mora gledati iz perspektive poboljšanja kvaliteta celine nastavnog procesa i svih činilaca koji u njemu učestvuju...” jer „... brojni činioci, međusobno povezani i uslovljeni, omogućavaju više oblike saznavanja...”, što u uslovima školskog učenja razvija i podiže motivaciju na viši nivo. Takav zaključak je značajan za teoriju motivacije, ali ne pruža čitaocu praktični putokaz za poboljšanje motivacije. Na primjer, uloga nastavnika, kao andragoški činilac značajno varira u motivisanju pitomaca za učenje zavisno od toga da li su oni zainteresovani (unutrašnja motivacija) za učenje nekog gradiva ili ne. Neka istraživanja su pokazala da izražajnost i atraktivnost nastavnikovih predavanja (metodičke sposobnosti) poboljšava uspjeh u učenju kod studenata koji nisu zainteresovani za gradivo, ali te iste nastavnikove sposobnosti nemaju uticaja ako su studenti pozitivno motivisani za određenu materiju.¹ Da je autor malo

više posvetio pažnje interakcijskim odnosima među činionicima motivacije vjerovatno bi bio u mogućnosti da pruži više konkretnih uputstava korisnicima ove knjige.

U pogledu psiholoških činilaca, takođe, ostalo je nedovoljno objašnjenih i otvorenih pitanja, mada je istraživanje u cjelini usmjereno na to da se dublje prouči pokretačka snaga čovjeka. Prilikom objašnjavanja rezultata autor je nedovoljno ostvarivao vezu između teorija motivacije i svojih nalaza.

Za naučnu teoriju i praksu vojnog vaspitanja i obrazovanja, nesumnjivo, vrijedan je generalni zaključak da motivacija za učenje zavisi od sklopa andragoško-didaktičkih, psiholoških i socijalno-ekonomskih činilaca. Rezultati ubjedljivo pokazuju da na motivaciju za učenje presudno ne utiču pojedinačni činiooci, nego istovremeno djeluje više činilaca, čija optimalna kombinacija daje najveću vjerovatnoću za visoku pozitivnu motivaciju. Taj nalaz ima značajnu teorijsku vrijednost, jer djelimično opovrgava neke do sada stvorene teorije motivacije, ali i veliki praktični značaj za plansko djelovanje na poboljšanju motivacije za učenje. Jer, armijska sredina postaje, i treba da postane, životna sredina u kojoj će mladi čovjek moći da zadovoljava sve svoje ljudske potrebe, prvenstveno potrebe za samopoštovanjem, što se ostvaruje uspješnošću u učenju, samopouzdanosti i izgrađivanjem vrijednosne slike o vlastitom „Ja“. Osim toga, takva životna sredina treba da omogućava zadovoljenje potrebe za poštovanjem drugih ljudi, koja se očituje u želji svakog čovjeka da bude pohvaljen, nagrađen, odlikovan. Isto tako, u procesu učenja pitomac nastoji da ostvari svoje unutrašnje mogućnosti, da bude ono što bi mogao da bude.

Odgovarajuće zadovoljavanje tih potreba u armijskoj sredini doprinosi razvoju stabilne i samopouzdate ličnosti, koja ima osjećanje lične vrijednosti. U tome je sadržana i motivaciona vrijednost činilaca na koje je autor knjige ukazao, jer se ljudi aktiviraju u onom pravcu gdje mogu da ostvare povoljne uslove za zadovoljavanje potreba i interesovanja.

I još nešto što autor nije pomenuo, ali je indirektno pokazao – treba imati u vidu dijalektičko gledanje na motivaciju za učenje. Optimalna kombinacija činilaca motivacije nije trajno važeća. Sklopovi činilaca do kojih je autor došao odnosi se na vrijeme kada je ispitivanje obavljeno.

Djelo dr Nikole Bulajića, i pored navedenih primjedaba, koje su, prije svega, posljedica izuzetne složenosti problema motivacije za učenje, čini izuzetno značajan doprinos naučnoj teoriji motivacije i pouzdan putokaz svim starješinama (i ne samo njima) za razvijanje motivacije u obrazovno-vaspitnom procesu. Autor je iznova naglasio i aktuelizovao potrebu da se u istraživanju motivacije uvijek mora imati u vidu cjelovita ličnost i sveukupnost uslova u kojima se ona izgrađuje. Sa sigurnošću se može očekivati da će ova knjiga privući pažnju istraživača vojne vaspitno-obrazovne efikasnosti i dati podstrek za nova slična istraživanja u toj oblasti.

S U M M A R Y

MOTIVATION FOR LEARNING – THE RESULT OF PERSONALITY AND THE OVERALL LIFE

In the book „Motivacija za učenje“ (Motivation for Learning), written by D Sc Nikola Bulajić, are presented results of empirical research of the extraordinary complex and significant problem of motivation of cadets of military schools for their professional qualification. In addition to up-grading the objective conditions, the richest source of reserve potentials for their successful professional education and training is the development of their positive motivation.

The basic aim of the author was to scientifically identify and establish factors influencing the development of motivation and interest of military leaders of the Yugoslav People's Army.

The most significant results reached by the author boil down to the statement that the motivation for learning depends on an ensemble of andragogic-didactic, psychological and socio-economic factors. Among the andragogic-didactic factors the most influential ones are conditions of life and work, didactic conditions for studying, organization of free time, relations within the cadets' collective, the place of the cadet in the educational-training process, methodological abilities of instructors-military leaders, forms, methods and means of education and training, and assessment of progress made by the cadet in the process of education and training. Relevant psychological factors are the ability, motivation for military profession and social flexibility of the cadet, while also socio-economic circumstances (employment of cadet's parents, completeness of his family, profession of his parents) appear also as significant factors.

Results of research convincingly show that the motivation for learning is not decisively influenced by any single factor but simultaneously by numerous factors whose optimal combination and interaction result in a greatest probability for a highly positive motivation.

Even though it contains some unavoidable shortcomings the book is the result of a hitherto most comprehensive study on motivation carried out in the Yugoslav People's Army. It is based on modern postulates of the theory of motivation, personality and learning. It makes an extraordinary good contribution to the scientific theory of motivation, and a reliable reference material for teachers and instructors in their development of motivation in the process of education and training of military cadets.

R É S U M É

LES MOTIVATIONS AUX ETUDES – EXPRESSION DE LA PERSONNALITE ET DES CIRCONSTANCES DE LA VIE

Le livre de docteur Nikola Bulajić „Motivations aux études“ présente les résultats des recherches empiriques d'un problème de grande complexité et d'intérêt quand à la motivation des élèves-officiers à la formation professionnelle. Outre l'Amélioration des conditions objectives, l'efficacité de l'éducation et de la formation voit sa source de réserves dans le développement de la motivation positive.

L'auteur a choisi pour principale tâche de déterminer par voie scientifique les facteurs qui influent sur la naissance de la motivation et de l'intérêt à la formation professionnelle et de combat des chefs militaires de l'Armée de terre de l'APY.

Les résultats les plus saillants auxquels l'auteur a pu aboutir se résument par la constatation que la motivation aux études dépend d'un ensemble de facteurs andragogiques-didactiques, psychologiques et socio-économiques. Parmi les facteurs andragogiques-didactiques la plus grande influence tient des conditions de la vie et de travail des conditions didactiques de l'apprentissage, de l'organisation des loisirs, des rapports au sein de la collectivité, de la condition des élèves-officiers au sein du processus d'éducation et de formation, des capacités méthodiques des officiers-enseignants, des formes, méthodes et moyens d'enseignement, ainsi que de l'évaluation des résultats obtenus. Parmi les facteurs psychologiques, il faut souligner les aptitudes, la motivation à la profession militaire et à l'adaptabilité sociale; importants facteurs sont aussi: les caractères déterminants d'ordre socio-économique (situation des parents, situation familiale, profession des parents).

Les résultats des recherches prouvent indubitablement que la motivation à aux études n'est pas déterminé d'une façon décisive par les facteurs pris individuellement, mais qu'il s'agit là de l'action simultanée de plusieurs facteurs dont la combinaison optimale et interaction assurent au plus haut point les chances d'une motivation positive solide.

En dépit quelques lacunes inévitables, le livre de docteur Bulajić „La motivation aux études“ représente la recherche la plus complète qui ait été faite dans l'Armée sur le thème de la motivation aux études. Cette recherche se base sur les principes modernes de la théorie de la motivation, de la personnalité et de l'apprentissage. Ce livre est une contribution remarquable à la théorie scientifique de la motivation et sert aux enseignants de chemin à suivre dans le domaine du développement de la motivation dans le processus d'éducation et de formation.

РЕЗЮМЕ

МОТИВИРОВКА К УЧЕНИЮ – ПРОИЗВЕДЕНИЕ ЛИЧНОСТИ И СОВОКУПНОГО БЫТА

В книге д-р Николы Булаича „МОТИВИРОВКА К УЧЕНИЮ“ предоставляются результаты эмпирических исследований исключительно сложной и важной проблемы мотивировки курсантов к профессиональной подготовке. Кроме совершенствования объективных условий, для воспитательно-образовательного успеха самым большим источником резервов является развитие положительной мотивировки.

Основная задача автора заключалась в научном утверждении факторов, влияющих на развитие мотивировки и интереса к профессиональной и боевой подготовке офицеров Сухопутных войск ЮНА.

Самые значительные полученные автором результаты сводятся к констатации, утверждающей, что мотивировка к учению зависит от состава педагогическо-дидактических, психологических и социально-экономических факторов. Из педагогическо-дидактических факторов самое большое влияние имеют условия жизни и работы, дидактические условия учебы, организация досуга, отношения в коллективе, положение курсантов в образовательно-воспитательном процессе, методическая подготовленность преподавателя – офицера, учебные формы, методы и средства и оценка достижений в учебе. Из психологических факторов существенными являются способности, мотивировка к военной профессии и социальная гибкость, а значительными факторами выступают и социально-экономические признаки (занятость родителей, комплектность семьи, профессия родителей).

Результаты исследований убедительно показывают, что на мотивировку к учению не влияют существенно отдельные факторы, но одновременно несколько факторов, оптимальное сочетание и взаимодействие которых обеспечивает самую большую вероятность высокой положительной мотивировки.

Книга д-р Николы Булаича „Мотивировка к учению“, несмотря на некоторые неизбежные недостатки, представляет собой наиболее полное исследование мотивировки, проведенное до сих пор в Армии. Оно основывается на современных положениях теории мотивации, личности и учения. Книга является весьма значительным вкладом в научную теорию мотивации и надежной вехой преподавателям в развитии мотивировки в образовательно-воспитательном процессе.